

УДК 334.72

ПОРІВНЯЛЬНА ОЦІНКА ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМНИЦЬКИХ ФОРМ ГОСПОДАРЮВАННЯ В АГРАРНОМУ СЕКТОРІ ЛЬВІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

*З. Поломана, асистент
Львівський національний аграрний університет*

Ключові слова: підприємницька форма господарювання, аграрний сектор, оцінка діяльності.

Проведено рейтингову оцінку діяльності різних підприємницьких форм господарювання. Виявлено перспективну для Львівської області форму.

Постановка проблеми. Процес реформування аграрного сектора в Україні спричинив розмаїття підприємницьких форм господарювання сільськогосподарського бізнесу. Очевидно, що всі вони мають однакове право на існування, проте в процесі розвитку аграрного підприємництва виникає потреба у здійсненні порівняльного аналізу з метою виявлення ефективніших серед них для визначення напрямів подальшого розвитку аграрної економіки і концентрації зусиль на найвигідніших із них.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Наукові аспекти проблемного характеру щодо трансформації організаційно-правових форм господарювання та їх ефективності в аграрній сфері досить ґрунтовно розглядають у працях В. Андрійчук, П. Гайдуцький, М. Ковальчук, П. Макаренко, М. Малік, В. Месель-Веселяк, Л. Мельник, П. Саблук, В. Юрчишин [1-6]. Проте результати опрацювання їх наукового доробку показують, що на сьогодні ще залишаються невирішеними методичні й практичні питання, пов'язані з окремими аспектами функціонування різних підприємницьких форм господарювання. Зокрема, методика порівняння ефективності господарювання різних організаційно-правових форм не враховує дії специфічних чинників, властивих кожній із цих форм, що не дає змоги об'єктивно оцінити ефективність їх функціонування й зумовлює необхідність дослідження у цьому напрямі.

Постановка завдання. Мета дослідження – на основі визначених критеріїв і показників, що характеризують глибинну суть чинних форм господарювання й оцінюють їх діяльність, встановити найперспективнішу реформовану форму для аграрного сектора Львівської області.

Виклад основного матеріалу. З метою виявлення такої форми підприємництва, яка в сучасних умовах є життєздатною й успішною, слід залучити певну систему оцінкових вимірників. Інакше кажучи, необхідний системний підхід, за допомогою якого можна здійснити всебічну характеристику підприємницької структури на основі врахування всіх факторів внутрішнього та зовнішнього середовища, які позитивно чи негативно впливають на результати виробництва.

Оцінюючи виробничо-господарську діяльність організаційно-правових форм, доцільно застосовувати термін “ефект від форми господарювання”, оскільки він

ширший і відображає всі функції кожної структури. В економічній енциклопедії наведене таке визначення: ефект – це досягнутий результат у різних формах вияву (матеріальній, грошовій, соціальній тощо) [7, с. 326]. Якщо розглядати ефект від форми господарювання як результат, то слід визначити його основні складові. Пропонуємо визначити ефект за такими критеріями: технологічна ефективність, економічна ефективність, соціальна ефективність та організаційний ефект (табл. 1).

Отже, відібравши на першому етапі певну кількість економічних показників, можна здійснити рейтингову оцінку того чи іншого типу аграрного підприємства. Така оцінка економічного стану аграрних підприємств ґрунтується на врахуванні основних параметрів господарської діяльності. Рейтинг ґрунтується як на суб'єктивних оцінках, так і на реально існуючих показниках, яких підприємницькі структури досягли за певний період.

Під суб'єктивну оцінку автора потрапляє критерій організаційного ефекту, який базується на зафіксованій нормами права єдності організаційних та економічних основ діяльності господарюючих суб'єктів. Вагомими показниками організаційного характеру, які впливають на сукупний ефект від форми господарювання, на нашу думку, є матеріальна зацікавленість засновників підприємства, ступінь розподілу економічного ризику, збереженість цілісності земельного масиву і майнового комплексу та рівень реалізації статусу господаря.

Таблиця 1

Комплексна оцінка підприємницьких форм господарювання в аграрному секторі

Критерій оцінки	Система показників, які розкривають суть критерію
Технологічна оцінка	<p>Продуктивність виробництва:</p> <ul style="list-style-type: none"> – виробництво валової продукції на 1 га та на одного працівника; – виробництво товарної продукції на 1 га та на одного працівника. <p>Рівень використання ресурсів: ресурсоемність.</p> <p>Самовідтворення: співвідношення між часткою продукції та угіддями.</p> <p>Окупність ресурсів:</p> <ul style="list-style-type: none"> – собівартість 1 грн товарної продукції; – розмір товарної продукції на 1 грн витрат з оплати праці.
Економічна оцінка	<p>Прибуток на 1 га, 1 ц та на одного працівника.</p> <p>Рентабельність виробництва.</p> <p>Виручка від реалізації на 1 га та на одного працівника.</p> <p>Виручка від реалізації на 1 грн активів</p>
Соціальна ефективність	<p>Ступінь трудової участі: відпрацьовано люд.-год. одним працівником</p> <p>Середньомісячний рівень оплати праці</p>
Організаційний ефект	<p>Збереження цілісності земельних масивів і майнового комплексу</p> <p>Рівень реалізації статусу господаря</p>

Ієрархію розміщення різних підприємницьких структур за силою стимулюючої дії їх організаційно-правових форм на ефект від форми господарювання відповідно до наведених показників показано в табл. 2.

Система оцінки показників представлена умовною рейтинговою шкалою, що дає змогу ранжирувати форми господарювання за ступенем впливу на сукупний результат. Рейтингова шкала представлена чотирибальними параметрами ступеня впливу, де максимальною оцінкою є "1".

Таблиця 2

Розподіл організаційно-правових форм господарювання в аграрній сфері за силою їх стимулюючого впливу на забезпечення організаційного ефекту від форми господарювання

Показник	Рейтингова шкала	Ієрархія розміщення за силою впливу
Рівень матеріальної зацікавленості засновників	1	СВК – зумовлена одноосібним статусом "член-власник-працівник", який поєднує в собі всі складові економічні інтереси. Кожен член кооперативу практично працює сам на себе, з більшою продуктивністю, оскільки отриманий прибуток розподіляється між членами пропорційно їх участі
	2	ПП та ФГ – зумовлені наявністю вищого ступеня одноосібності у прийнятті рішень і розпорядженні отриманими результатами
	3	ТОВ та АТ – непропорційний розподіл часток кожного учасника у статутному фонді зумовлює нерівнозначність у процесі прийняття управлінських рішень і розподілі прибутку
	4	ДП – матеріальна зацікавленість майже відсутня, оскільки відсутня позиція власника-господаря
Ступінь розподілу економічного ризику	1	ТОВ, АТ та СВК – колективність ліквідації економічних наслідків стимулює товаровиробників до ризикованого новаторства, що позитивно впливає на інноваційний розвиток сільськогосподарського виробництва
	2	ФГ та ПП – одноосібність ліквідації збитків стимулює впровадження ризикованих заходів для підвищення ефективності виробництва
	3	ДП – розподіляє ступінь ризику з державою, тому не здатне самостійно приймати відповідальні новаторські рішення
Збереження цілісності	1	ДП – 100% збереженість земельних масивів та майна
Земельних масивів та майнових комплексів	2	СВК – повністю зберігається цілісність майнового комплексу, більш-менш цілісність земельних масивів
	3	ТОВ, АТ та ПП – більш-менш збережена цілісність землі та майна колишніх КСП
	4	ФГ – часткове збереження земельних масивів за рахунок оренди земельних паїв

Рівень реалізації статусу господаря	1	ФГ та ПП – 100% реалізація статусу господаря: одноосібне господарювання, особиста відповідальність за результати виробничої діяльності, що зумовлює сумлінне й раціональне відношення до продуктивного ведення господарської діяльності
	2	ТОВ, АТ та СВК – відсутність відчуття господаря, радше відчуття партнера
	3	ДП – 100% відсутність реалізації статусу господаря

Згідно з результатами дослідження, найбільший організаційний аспект ефекту від форми господарювання має сільськогосподарський виробничий кооператив (сумарна кількість балів – 6).

Саме завдяки тому, що засновники кооперативу є працівниками цього ж підприємства, досягнута кінцева мета реформування аграрної сфери економіки, яка постійно декларується відповідними органами, а саме – підвищення економічної ефективності виробництва через приватну власність на засоби виробництва. В усіх інших формах господарювання, згідно з чинним законодавством, таке об'єднання функцій неможливе.

В інших формах підприємництва організаційний аспект сукупного ефекту, виражений у балах, є нижчим за ефект від кооперативу, але залишається значно вищим, ніж у державних підприємствах. Отже форма “державне підприємство” не має жодної організаційно-правової переваги перед іншими формами господарювання, що вказує на найменший ступінь пристосованості до ринкових умов функціонування.

За основу методики оцінки діяльності підприємств аграрного сектора візьмемо напрацювання професорів М. Хорунжия та Н. Івашенка [8, с. 42-50], додавши певні власні корективи.

Для об'єднання різнойменних економічних показників, з метою одержання інтегральної оцінки (рейтингу), можна використати різні алгоритми. Найчастіше на практиці такий рейтинг визначають як середню арифметичну з множини показників, наведених до однієї основи. Аби забезпечити інформаційну односпрямованість показників, за об'єднання їх в інтегральну оцінку, дестимулятори перетворюють на стимулятори ($X_{st} = 1 / X_{dst}$) [8, с. 46].

В основу застосування рейтингової оцінки кладуть багатовимірні середні. Суть такої оцінки полягає в тому, що індивідуальні значення відібраних показників окремого елемента сукупності X_{ij} замінюють відносними величинами Z_{ij} . За основу порівняння обираємо середні значення показників за сукупністю в цілому X_{icp} , що формалізується так: $Z_{ij} = X_{ij}/X_{icp}$.

Визначивши Z_{ij} за кожним показником для конкретної форми господарювання, можна обчислити середнє арифметичне з цих відношень, яке й називається багатовимірним. Саме цей показник використовують як рейтингову оцінку для визначення успішних підприємств [8, с. 46].

Розглянемо рейтингову оцінку підприємницьких форм господарювання на прикладі сільськогосподарських підприємств Львівської області (2008 рік).

Найважливішими параметрами економічної діяльності цих підприємств, які доцільно, на нашу думку, використати у формуванні рейтингової оцінки, є:

X1 – валова продукція (за собівартістю) з розрахунку на 1 га угідь, грн.;

X2 – виручка від реалізації на 1 грн активів, грн;

X3 – ступінь трудової участі за рік, людино-годин на одного працівника;

X4 – розмір товарної продукції на 1 га угідь, грн;

X5 – валовий прибуток з розрахунку на 1 га угідь, грн;

X6 – середньомісячний рівень оплати праці одного працівника, грн;

X7 – розмір товарної продукції на 1 грн витрат з оплати праці, грн;

X8 – собівартість 1 грн товарної продукції, грн;

X9 – індекс ресурсоємності;

X10 – співвідношення між часткою продукції та угіддями;

X11 – організаційний ефект, бал (суб'єктивна оцінка автора).

Отже, до розрахунку залучені ті економічні показники, які загалом дають повне розуміння фактичного стану аграрних форм господарювання й які можна легко розрахувати за звітною статистичною інформацією “Форма – 50 с.-г.”.

З-поміж зазначених показників три з них – собівартість 1 грн товарної продукції, індекс ресурсоємності та організаційний ефект, – це дестимулятори, решта – стимулятори.

Фактичні й емпіричні значення цих економічних показників є підґрунтям здійснення рейтингової оцінки на основі розрахунку багатовимірної середньої Z_{jcp} . З них можна зробити такі висновки:

1. За рейтинговою оцінкою всіх форм господарювання, виконаною на основі багатовимірної середньої, найуспішним є товариство з обмеженою відповідальністю (його середній бал становить 1,203). Друге місце посідає акціонерне товариство (1,182), третє – фермерське господарство (1,175), четверте – сільськогосподарський виробничий кооператив (0,971), п'яте – приватне підприємство (0,951) і останнє – державне підприємство (0,610). Звідси легко можна встановити, які з форм є ~~найкращими, а які – найбільш перспективними~~.

2. У товариствах з обмеженою відповідальністю високі продуктивність і товарність виробництва, рівень самовідтворення та розмір валового прибутку з розрахунку на 1 га угідь, і що найважливіше – найкращий рівень ресурсомісткості виробництва. Інакше кажучи, ці п'ять показників і визначають перспективу заданої форми в аграрному секторі економіки, оскільки засвідчують розвиток сільськогосподарських товариств на засадах розширеного відтворення.

Висновки. Отже, перспективний розвиток організаційно-правових форм господарювання в аграрному секторі об'єктивно пов'язаний з обов'язковістю реалізації в цих формах процесів продуктивності, раціональності, ефективності, інтенсивності й новаторства, що в сукупності об'єктивно створює передумови для розвитку інноваційних процесів підприємництва з метою підвищення сукупного ефекту від форми господарювання і конкурентоспроможності. На сучасному етапі товариство з обмеженою відповідальністю – найприйнятніша форма господарювання, єдина серед інших форм, яка забезпечує високу економічну, технологічну й соціальну

ефективність. Тому, на нашу думку, саме товариство з обмеженою відповідальністю є пріоритетною перспективною формою агробізнесу (для конкретної області), діяльність якої ґрунтується на прагненні до успіху через високий рівень господарювання.

Товариства з обмеженою відповідальністю, характерні обмеженою матеріальною відповідальністю і рішучістю у невизначених ситуаціях, прагненням до розумного ризику, достатнім ресурсозабезпеченням, – найдієвіша складова сільськогосподарського виробництва, провідна форма в аграрному секторі економіки Львівської області.

Бібліографічний список

1. Андрійчук В. Г. Ефективність діяльності аграрних підприємств / В. Г. Андрійчук. – К. : КНЕУ, 2006. – 396 с.
2. Гайдуцький П. І. Аграрний сектор : від реформи до стратегії розвитку (питання власності та господарювання) / П. І. Гайдуцький // Економіка АПК. – 2003. – № 2. – С. 29-32.
3. Ковальчук М. І. Економічний аналіз діяльності підприємств АПК / М. І. Ковальчук. – К. : КНЕУ, 2005. – 390 с.
4. Малік М. Й. Підприємництво у розвитку аграрного ринку / М. Й. Малік // Економіка АПК. – 2007. – №11. – С. 138-149.
5. Месель-Веселяк В. Я. Розвиток та ефективність організаційно-правових форм господарювання в сільському господарстві України / В. Я. Месель-Веселяк // Економіка АПК. – 2004. – №11. – С. 18-24.
6. Месель-Веселяк В. Я. Розвиток форм господарювання в аграрному секторі України (результати, проблеми) / В. Я. Месель-Веселяк // Економіка АПК. – 2006. – № 12. – С. 34-41.
7. Мочерний С. В. Економічна енциклопедія : у 3 т. Т. 1 / С. В. Мочерний. – К. : Академія, 2000. – 864 с.
8. Іващенко Н. Т. До методологічних аспектів оцінки діяльності підприємств аграрного сектору України / Н. Т. Іващенко, М. Й. Хорунжий // Економіка АПК. – 2005. – № 3. – С. 42-50.
9. Основні економічні показники роботи сільськогосподарських підприємств по Львівській області у розрізі категорій за 2008 р. (Форма 50 – с.-г). – Львів. – 2008. – 106 с.

Polomana Z. Comparative estimation of activity of enterprise forms of management in agrarian sector of Lviv region

Проведена рейтингова оцінка діяльності різних підприємницьких форм ведення господарства. Обнаружена перспективна форма для Львівської області.

Ключевые слова: підприємницька форма ведення господарства, аграрний сектор, оцінка діяльності.

Polomana Z. Comparative estimation of activity of enterprise forms of management in agrarian sector of Lviv region

The rating estimation activity of different enterprise forms of management is conducted. A perspective form is certain for the Lviv region.

Key words: enterprise form of menage, agrarian sector, estimation of activity.